

Микола Степаненко

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕДИКАТІВ ТОТИВНОСТІ

Рецензія на книгу: Андреева Тетяна. Семантико-синтаксична структура речень із предикатами тотивності: монографія / Тетяна Андреева. – Кіровоград: Вид-во ДЛАУ, 2009. – 164 с.

Незважаючи на те, що горизонти сучасної мовознавчої науки розширили такі, образно кажучи, модні напрямки (а коли точніше, то галузі), як психолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвопрагматика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, попри те, що вчені-філологи висувають нові наукові парадигми (теоантропокосмічну, експерієнталістську [досвідну], синергетичну, когнітивно-дискурсивну), інтерес до речення не применшився, а навпаки, посилюється, позаяк граматики почали активно й плідно досліджувати його багаторівневу природу, урівноважувати його семантико-синтаксичний, формально-синтаксичний і функціонально-комунікативний рівні, переконливо доводячи, що всі вони, з одного боку, є самодостатніми ярусами з притаманними їм іманентними ознаками, а з іншого – у сукупності репрезентують ієрархізований механізм основної комунікативної одиниці, який не допускає вилучення, неврахування хоча б одного з означених складників. Чи не найактуальнішою проблемою сучасного семантичного синтаксису є роль і місце предиката в структурі синтаксеми, зв'язок між предикатом, що маніфестує семантико-синтаксичний рівень речення, і присудком, що представляє його формально-синтаксичний рівень. Розв'язання цієї проблеми, знову вдаючись до образності, примирить логіків та граматистів, які ведуть безкінечні палкі дискусії ще з античності. Учення про предикат нібито викристалізовується, утрадиційнюється погляд, згідно з яким предикатні синтаксеми диференціюють на такі основні типи: предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості. Будь-якій класифікації не характерна всеохопність, вона потребує кон-

кретизації, оскільки в межах тих або тих класів, груп, підгруп, розрядів, угруповань тощо існують внутрішні системні зв'язки, виявляють себе міграційні процеси, про що досить точно сказала Р. М. Гайсіна в праці, на яку покликається авторка монографії: “Межі між дієсловами дії, стану і відношення не різкі, не абсолютні, ці класи слів ніби накладаються один на один, створюючи проміжні прошарки слів” [Гайсіна Р. М. Значение и синтагматика Глаголев / Р. М. Гайсіна. – Уфа: Башкирский ГУ им. 40-летия Октября, 1980. – С. 18]. Не є винятком у цьому зв'язку й класифікація предикатів, яку запропонував І. Р. Вихованець і на основі якої змодельювала свою типологію предикатів тотивності Т. В. Андреева.

Стосовно актуальності рецензованого дослідження, то вона не викликає щонайменшого сумніву й полягає в тому, що до цього часу речення, утворені за участю тотивних предикатів, не знайшли належного висвітлення в лінгвістичній літературі. В українському мовознавстві проблема функціонування тотивних дієслів проаналізована лише фрагментарно (див. праці С. О. Соколової, О. І. Бондаря, М. І. Калька). Питання про лінгвістичний статус вирізненої категорії предикатів не є вирішеним і сьогодні. Спеціальні спостереження над семантико-синтаксичною і формально-синтаксичною будовою речень із предикатами тотивності не проведені.

Структура роботи чітка: передмова, три розділи, висновки, список використаної літератури та список використаних джерел.

У першому розділі – “Теоретичні проблеми категорії аспектуальності” – викладено теоретичні основи дослідження, обґрунтовано засадничі поняття й визначено концептуальні принципи аналізу джерельного матеріалу.

Докладно висвітлено критерії виокремлення тотивних предикатів з огляду на їхню характеристику, подану здебільшого в працях російських лінгвістів. Варто відзначити, що Тетяна Володимирівна творчо переосмислює раніше висловлені в науці про мову ідеї, толерантно вводить певні дискусійні моменти, при цьому чітко декларуючи власну позицію. Хотілося б окремо сказати про витлумачення авторкою понять “тотивність”, “тотивні дієслова”, про вичленування нею ознак, притаманних предикатним синтаксемам, у яких роль основного носія валентності виконують тотивні вербати. Поділяємо думку Т. В. Андреевої про те, що 1) під тотивністю слід розуміти цілісне значення дієслівної дії або її самостійної частини, не підготовлене певним процесом, а 2) основними ознаками предикатних синтаксем слід уважати вид (доконаний), часову локалізованість (чітка фіксація на темпоральній осі), нефазовість (авалентність щодо фазових вербативів) та динамічність (усвідомленість суб'єкта на рівні валентної рамки предиката, до складу якої входять субстанціальні і несубстанціальні компоненти-семанти). На наш погляд, найважливішим завданням, яке зреалізоване в цьому розділі, є семантична класифікація тотивних дієслів (за термінологією дослідниці, поділ їх на природні класи). Показово, що ця семантична ідентифікація вербативів знайшла логічне продовження в третьому розділі монографії.

Другий розділ – “Засади реалізації тотивності” – присвячено з'ясуванню семантичних, морфолого-словотвірних та синтаксичних особливостей предикатів тотивності. Запропоновані аргументації вмотивовано аналізом речень із тотивними дієслівними предикатами. Детально й вичерпно розглянуто роль засобів творення видових корелятивів, зокрема префіксів та суфіксів, які, приєднуючись до дієслівних основ, формують або модифікують семантику тотивності. Авторка праці справедливо зауважує, що тотивну дію виражають дієслова доконаного виду. Заслуга дослідниці в тому, що вона представила систему творення видових корелятивів, які структурують значення тотивності, з'ясувала потенціал кожного компонента цієї системи (префікса, суфікса, синтаксеми та ін.), конкретизувала семантичну структуру окремих префіксів важливими значеннєвими характеристиками, подала вичерпну інформацію про такі репрезентанти тотивності, як темпоральні, каузальні, інтенціальні синтаксеми. Як позитивне виділимо й те, що Тетяна Володимирівна проаналізувала не лише семантичні властивості префіксів та суфіксів, не тільки

їхню зорієнтованість на реалізацію тотивної семантики, а й окреслила їхні синтагматичні потенції, указала на наявність/відсутність обмеженості щодо сполучуваності з тими або тими дієслівними групами чи окремими вербативами – компонентами цих груп.

У третьому розділі – “Семантичний і валентний потенціал тотивних предикатів у структурі простого елементарного речення” – схарактеризовано зв'язок категорії валентності із семантико-синтаксичною структурою речень, сформованих на базі тотивних предикатів. Цінність праці передусім у тому, що в ній уперше зроблено успішну спробу класифікації синтаксичних конструкцій із предикатами тотивності, детально розкрито взаємодію між формально-граматичною та семантичною структурами речення, досліджено особливості функціонування детермінантів як модифікаторів тотивної семантики. Можна, звичайно, сперечатися щодо критеріїв обов'язкового/факультативного функціонування при тотивних предикатах правобічних аргументів, стосовно одно- – семивалентних предикатів і конкретизаторів тотивної дії, однак є всі підстави майже безапеляційно сприйняти представлений у монографії аналіз речень із одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семивалентними тотивними предикатами. Прикро тільки, що дослідниця вдалася до моделювання речень-ілюстрацій і не подала конкретних прикладів, зафіксованих в обстеженому нею матеріалі. Ліпше було б залучити усне мовлення, ніж оперувати в ході опису штучно скомпонованими (за потрібними моделями) синтаксичними конструкціями. Та це не лише її вина. Ще, мабуть, нікому не вдалося представити природний, тобто добутий із художніх, фольклорних чи інших джерел, а не штучний корпус речень із шести – семи-валентними предикатами. Нарешті, вирізнимого ще один вартий уваги пріоритет третього розділу й роботи загалом: Тетяна Володимирівна не оминула такої важливої проблеми, як корелятивно-некорелятивні (симетрично-асиметричні) відношення між семантико-синтаксичним та формально-синтаксичним рівнями речення. “Співвіднесеність компонентів семантико-синтаксичної і формально-граматичної структури речень, породжених одно- – полівалентними предикатами тотивності, – робить висновок вона, – має як симетричний, так і асиметричний характер, оскільки обсяг семантичної і формально-граматичної структур речення може збігатися або не збігатися. Кількісна і якісна відповідність між компонентами структурних рівнів є ознакою симетричної кореляції... Ознакою асиметричної

кореляції є відсутність однозначного зв'язку між семантико-синтаксичними функціями цих компонентів" [с. 143]. "З-поміж причин, які призводять до асиметричної кореляції між одиницями структурних рівнів, – слушно наголошено в праці, – виокремлюємо компресію декількох пропозицій у синтаксично простому реченні, лексичні особливості компонентів, наявність валентно незв'язаних синтаксем" [с. 144].

Позитивно оцінюючи монографію, висловимо й деякі зауваження та побажання:

1. Не всі запропоновані в праці ключові тези достатньо вмотивовані. Так, авторка пропонує розмежовувати поняття "тотивний предикат" і "тотивний сепаратний предикат", але надалі цьому питанню належної уваги не приділяє. Доречно було б послуговуватися поняттям "тотивний сепаратний предикат" при аналізі засобів творення видових кореля-

тив як ідентифікаторів значення тотивності.

2. Окремі приклади, наведені в роботі, видаються сумнівними. Так, у реченні *Кілька днів провів він під цією фортецею, але взяти не зміг* (Володимир Малик) тотивний предикат стану *провести* (день) поєднується з компонентом *кілька днів*, який, на нашу думку, указує на певну тривалість стану.

3. Про темпоральні синтаксеми, які вживаються в реченнях із тотивними предикатами, ідеться в підпункті 2.3.1 (розділ другий), але побіжно вони згадуються й у розділі першому, отже, в окремих місцях роботи бракує логіки, уніфікації.

Висловлені зауваження аж ніяк не ставлять під сумнів правомірність принципових засад роботи, не знижують наукового рівня рецензованої праці, яка є самостійним і завершеним дослідженням актуальної для українського мовознавства проблеми.

Віра Мелешко

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА КРИТИКИ

Рецензія на книгу: Наєнко М. К. Історія українського літературознавства і критики: навч. посібник / М. К. Наєнко. – К.: ВЦ "Академія", 2010. – 520 с.

Поява книги "Історія українського літературознавства і критики" – закономірна. Адже автор – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури і компаративістики КНУ імені Тараса Шевченка, лауреат Національної премії імені Т. Г. Шевченка Михайло Наєнко – віддавна цікавиться національною наукою про літературу, розвитком її в контексті світової. Проте рецензований навчальний посібник представив дещо іншого Михайла Наєнка – науковця й педагога-методиста, який переймається насамперед проблемою донесення до студентства найвагоміших складників світового і вітчизняного літературознавства.

Композиційно посібник складається з десяти розділів та довідки "Літературні критики, історики і теоретики літератури".

Перший розділ – вступний, загально-теоретичний: автор пропонує власне тлумачення термінів "літературознавство", "літе-

ратурна критика", "поетика"; розмірковує про об'єктивність у дослідженні творчості; простежує зв'язки між літературознавством і "тими гуманітарними науками, з яких воно вийшло і потребу у взаємодії з якими постійно відчуває" [с. 8] та з іншими науковими дисциплінами. Тут же, у вступі, наголошує: основним принципом "літературознавця є аналітизм". І цього принципу, додамо, сам дотримується у своїй "Історії...", підтверджуючи таким чином єдність між теорією та практикою.

Підкреслюючи особливу дискусійність проблеми "періодизації <...> процесу літературознавства" [с. 12], Михайло Наєнко переконливо доводить необхідність її розв'язання. У розвитку європейського літературознавства, "до якого в XI–XII ст. долучилося й українське" [с. 14], він виокремлює п'ять історичних періодів: 1. Античний (V ст. до н. е. – V ст. н. е.); 2. Середньовічний (V – XV ст.);

